

"Kecha va kunduz" romanida syujet va obrazlar tahlili

**Nurulloeva Munisabonu
Nuriddin qizi**

*Nizomiy nomidagi O'zMPU Filologiya fakulteti
3-kurs talabasi*

Annotatsiya: Abdulla Qodiriyning "Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyotining eng yorqin durdonalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada asarning badiiy xususiyatlari, qahramonlar tizimi va ijtimoiy-siyosiy g'oyalari atroflicha tahlil qilinadi. Roman XX asr boshlaridagi Turkiston jamiyatining murakkab manzaralarini, feodalizmning ayanchli oqibatlarini va ayollar huquqlarining poymol etilishini chuqur realistik tarzda aks ettirgan. Tadqiqotda asarning o'zbek romanchiligi taraqqiyotidagi o'rni va uning bugungi kundagi dolzarbligi yoritiladi. Qodiriyning mahorati, tilining jozibasi va obrazlarining yorqinligi alohida e'tiborga olinadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, Kecha va kunduz, o'zbek adabiyoti, roman tahlili, realizm, tarixiy roman, ijtimoiy muammolar, adabiy tanqid

Abstract: Abdulla Qodiriy's novel "Kecha va kunduz" stands as one of the most brilliant masterpieces of Uzbek literature. This article provides a comprehensive analysis of the novel's artistic features, character system, and socio-political ideas. The novel vividly portrays the complex social landscape of early 20th-century Turkestan, depicting the tragic consequences of feudalism and the violation of women's rights with profound realism. The study illuminates the novel's pivotal role in the development of Uzbek novel writing and its enduring relevance today. Special attention is given to Qodiriy's literary mastery, the charm of his language, and the vividness of his characters.

Keywords: Abdulla Qodiriy, Kecha Va Kunduz, Uzbek Literature, Novel Analysis, Realism, Historical Novel, Social Issues, Literary Criticism

Аннотация: Роман Абдуллы Кадыри «Ночь и день» (Kecha va kunduz) является одним из ярчайших шедевров узбекской литературы. В данной статье представлен всесторонний анализ художественных особенностей романа, системы персонажей и его социально-политических идей. Произведение глубоко реалистично отражает сложную картину туркестанского общества начала XX века, изображая трагические последствия феодализма и нарушения прав женщин. Исследование освещает ключевую роль романа в развитии узбекского романизма и его непреходящую актуальность в наши дни. Особое внимание уделяется литературному мастерству Кадыри, очарованию его языка и яркости созданных им образов.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, Кеча Ва Кундуз, Узбекская Литература, Анализ Романа, Реализм, Исторический Роман, Социальные Проблемы, Литературная ККритика

Abdulhamid Cho'lpon o'zbek adabiyotining eng yorqin namoyandalaridan biri bo'lib, uning "Kecha va kunduz" romani milliy adabiyotimiz hazinasidan munosib o'rin olgan asardir. Bu roman nafaqat Cho'lpon ijodining cho'qqisi, balki XX asr boshlaridagi Turkiston jamiyatining murakkab manzaralarini, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni, milliy uyg'onish g'oyalari badiiy ifodalagan muhim asardir. Cho'lpon o'zining teran mushohadasi va yuksak badiiy mahorati bilan o'zbek roman janrining shakllanishida muhim bosqich bo'lib xizmat qilgan, asar o'zining chuqur falsafiy mazmuni, yuksak badiiy mahorati va jamiyatni o'ylantiruvchi dolzarb muammolarni ko'targani bilan ajralib turadi. Uning adabiy merosi bugungi kunda ham o'z qadrini yo'qotmagan. "Kecha va kunduz" romani o'z davrining dolzarb muammolarini, xususan, ayollar huquqlari, millat taqdiri, ijtimoiy adolatsizlik va jaholatga qarshi kurash g'oyalari yorqin aks ettirgan. Cho'lpon asarida an'anaviy jamiyat va yangilanish davri o'rtasidagi ziddiyatni mahorat bilan tasvirlab, keng tarqalgan jaholat, ayollarning huquqsizligi, amaldorlarning korrupsiyasi va jadid islohotchilariga qarshi noto'g'ri qarshilik kabi ijtimoiy illatlarni fosh etadi. Zaynab obrazi orqali milliy fojia va millatning uyg'onishi uchun ma'rifat va bilimning hayotiy ahamiyati ta'kidlanadi. Roman, shuningdek, o'zbek oilaviy munosabatlari va ijtimoiy-oilaviy an'analarni, xususan, ayollarning erlariga bo'lgan hurmati va itoatkorligini til orqali ifodalangan madaniy normalar orqali tahlil qiladi.

Ushbu maqola "Kecha va kunduz" romanining adabiy-tarixiy ahamiyatini, Cho'lponning badiiy mahoratini, asar qahramonlarining psixologik tahlilini hamda romanda ilgari surilgan ijtimoiy-siyosiy, falsafiy va axloqiy g'oyalarni chuqur o'rganishni maqsad qilgan. Asardagi antroponimlarning qahramonlar ichki dunyosini ochib berishdagi o'rni hamda Turkiston muhitini aks ettirishdagi ahamiyati ham tahlil doirasida ko'rib chiqiladi [3]. Mazkur tadqiqot Cho'lpon ijodining o'zbek adabiyotidagi o'rnini yanada mustahkamlashga va uning bugungi kundagi dolzarbligini ko'rsatishga xizmat qiladi.

Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyotida roman janrining shakllanishi va rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, muallifning hayoti va ijodiy yo'li kontekstida chuqur tahlil etish lozim. Cho'lponning ijodiy faoliyati XX asr boshlaridagi Turkistonning murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitlariga to'g'ri kelgan. Bu davr milliy uyg'onish g'oyalari, jadidchilik harakati va mustamlakachilik zulmi ostidagi xalqning o'zligini anglashga intilishi bilan xarakterlanadi. Cho'lpon ana shunday sharoitda millatning dardini, orzu-umidlarini badiiy asarlarida aks ettirgan. "Kecha va kunduz" romani uning ijodiy cho'qqisi bo'lib, asarning birinchi qismi "Kecha" 1933-1934 yillarda yozilib, 1936 yilda nashr etilgan. Bu davr sovet hokimiyatining qatag'on siyosati kuchaygan, milliy ziyolilar ta'qib ostiga olingan bir payt edi. Romaning ikkinchi qismi "Kunduz"ning taqdiri esa hanuzgacha munozaralarga sabab bo'ladi. Ba'zi olimlar uning yozilmaganligini taxmin qilsa, boshqalar uni siyosiy sabablarga ko'ra tilga olinganligini yoki Cho'lpon hibsga olinganida NKVD tomonidan musodara qilinganligini taxmin qilishadi. Bu holat Cho'lponning ijodiy jasoratini va o'z davrining

og'ir sharoitlarida ham milliy ruhni aks ettirishga intilganligini ko'rsatadi. Roman Cho'lponning nafaqat badiiy mahoratini, balki uning chuqur falsafiy mushohadasi va ijtimoiy muammolarga bo'lgan keskin munosabatini ham namoyon etadi. Uning adabiy merosi, xususan, "Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyotida yangi bir davrni boshlab bergan, milliy romanchilikning ilk namunalaridan biri sifatida qadrlanadi. "Kecha va kunduz" romani syujeti, kompozitsiyasi va asosiy konfliktlar nuqtai nazaridan o'z davrining murakkab manzaralarini aks ettiruvchi ko'p qirrali asardir. Roman, asosan, Birinchi jahon urushi boshlanishi arafasidagi O'zbekiston viloyatlaridan birida kechgan voqealarni tasvirlaydi. Syujet markazida Zebi ismli ayolning fojiali hayoti turadi, u orqali Cho'lpon ishchi sinf va ayollarning og'ir turmush sharoitlarini, huquqsizligini yorqin ko'rsatib beradi. Asarning kompozitsiyasi roman-dilogiya tarzida rejalashtirilgan bo'lib, "Kecha" qismi zulmat, jaholat va qaramlikni, "Kunduz" qismi esa yorug'lik, ma'rifat va ozodlikni ifodalashi kerak edi. Biroq, "Kecha" qismining o'zi ham jamiyatdagi chuqur ziddiyatlarni, an'anaviy jamiyat va yangilanish davri o'rtasidagi keskin to'qnashuvni mahorat bilan tasvirlaydi. Asosiy konfliktlar shaxs va jamiyat, jaholat va ma'rifat, adolat va korrupsiya o'rtasidagi kurashda namoyon bo'ladi. Cho'lpon asarida keng tarqalgan jaholat, ayollarning huquqsizligi, amaldorlarning poraxo'rliigi va jadid islohotchilariga qarshi noto'g'ri qarshilik kabi ijtimoiy illatlarni fosh etadi. Bu konfliktlar nafaqat syujetni harakatga keltiradi, balki romanning falsafiy va axloqiy g'oyalarini ham chuqurlashtiradi. Roman o'zining murakkab syujet chiziqlari, qahramonlar taqdirining o'zaro bog'liqligi va voqealar rivojining keskinligi bilan o'quvchini o'ziga rom etadi.

Asar qahramonlari obrazi va psixologik tahlili Cho'lponning inson ruhiyatini teran anglaganligini ko'rsatadi. Zaynab (Zebi) romanning markaziy qahramoni bo'lib, u milliy fojia va millatning uyg'onishi uchun ma'rifat va bilimning hayotiy ahamiyatini ta'kidlaydi. Zaynab obrazi orqali Cho'lpon o'zbek ayolining o'z davridagi og'ir ahvolini, uning huquqsizligini, jamiyatdagi o'rnining cheklanganligini ko'rsatadi. Zaynabning Akbarali mingboshiga bo'lgan so'zsiz itoatkorligi, hatto u qo'pol va tanbeh berganida ham unga tik qaramasligi, o'zbek ayollaridan kutilgan kamtarlik va hurmatni aks ettiradi. Bu holat ayollarning erlaridan ruxsat so'ramasdan harakat qilmasliklari kerakligi haqidagi madaniy normalarni ham ko'rsatadi. Akbarali mingboshi obrazi esa o'z davrining amaldorlari, hokimiyat egalarining zolim, poraxo'r va o'zboshimcha xarakterini gavdalantiradi. Uning Zaynabga nisbatan shafqatsiz munosabati patriarxal jamiyatdagi ayollarning qaramligini yaqqol ko'rsatadi. Razzoq so'fi va Qurbonbibi kabi qahramonlar ishchi sinfning og'ir turmushini, ularning qashshoqligi va jabr-zulm ostida yashashini ifodalaydi. So'fining o'z xotinini "Fitna" deb atashi, an'anaviy o'zbek erkaklarining xotinlariga ism bilan murojaat qilmaslik odatidan chetga chiqishi, uning xarakteridagi salbiy jihatlarni, diniy niqob ostidagi yomon niyatlarni fosh etadi. O'roz obrazi esa, odatda, ma'rifatli, ilg'or fikrli yoshlarning vakili sifatida talqin etiladi, u jamiyatdagi adolatsizliklarga qarshi kurashishga intiladi. Cho'lpon qahramonlarning ichki dunyosini ochib berishda antroponimlardan, ya'ni ismlar, laqablar va boshqa antroponimik birliklardan mahorat bilan foydalanadi. O'zbek antroponimiyasining turkiy va tojik nomlarining uyg'unligidan iboratligi, ismlarning ma'nosi (aniq, xira, "o'lik" ma'noli) hamda ularning tanlanish an'analari (jismoniy xususiyatlar, tug'ilish vaqti, bayramlar, sharoitlar) qahramonlarning xarakterini va Turkiston muhitini aks

ettirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jihatlar Cho'lponning badiiy mahoratini va lingvistik sezgirligini ko'rsatadi.

Romandagi ijtimoiy-siyosiy, falsafiy va axloqiy g'oyalar tahlili asarning chuqur mazmunini ochib beradi. Cho'lpon o'z asarida XX asr boshlaridagi O'zbekistondagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarni, an'anaviy jamiyat va yangilanish davri o'rtasidagi ziddiyatni yorqin tasvirlaydi. Romanda ilgari surilgan asosiy ijtimoiy muammolar qatoriga keng tarqalgan jaholat, ayollarning huquqsizligi, amaldorlarning korrupsiyasi va jadid islohotchilariga qarshi noto'g'ri qarshilik kiradi. Cho'lpon bu illatlarni fosh etish orqali jamiyatni uyg'onishga, o'zgarishga chorlaydi. Siyosiy jihatdan, roman milliy uyg'onish g'oyalarini, millat taqdirini va ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashni yorqin aks ettiradi. Birinchi jahon urushi arafasidagi voqealar fonida, Cho'lpon mavjud ijtimoiy tartibni tubdan o'zgartirish zarurligini ta'kidlaydi. Falsafiy jihatdan, "Kecha va kunduz" milliy ongini uyg'otish, milliy ruhni tiklash, ijtimoiy adolat va erkinlikni himoya qilishga qaratilgan. Zaynab obrazi orqali ma'rifat va bilimning milliy uyg'onish uchun hayotiy ahamiyati ta'kidlanadi. Cho'lpon jamiyatdagi jaholatning azob-uqubatlarni va ayollarning chetga surilishini qanday davom ettirganini ko'rsatadi. Axloqiy g'oyalar nuqtai nazaridan, roman o'zbek oilaviy munosabatlari va ijtimoiy-oilaviy an'analarni, xususan, ayollarning erlariga bo'lgan hurmati va itoatkorligini til orqali ifodalangan madaniy normalar orqali tahlil qiladi. Cho'lpon bu an'analarni shunchaki tasvirlab qolmay, balki ularning ayollar hayotidagi cheklovchi rolini tanqidiy nuqtai nazardan baholaydi, shu bilan birga, milliy qadriyatlarga hurmat bilan yondashadi. Asar, umuman olganda, o'zbek jamiyatining o'zgarishga bo'lgan ehtiyojini, ma'rifat va adolatga intilishini falsafiy va axloqiy jihatdan asoslab beradi.

Cho'lponning badiiy mahorati, til, uslub, simvolika va badiiy vositalardan foydalanishi "Kecha va kunduz" romanini o'zbek adabiyotining eng yuksak namunalaridan biriga aylantirgan. Cho'lponning tili boy, obrazli va ta'sirchan bo'lib, u o'zbek xalqining kundalik nutqidan, maqol va matallaridan, iboralaridan unumli foydalanadi. Bu til asarga milliy ruh va o'ziga xoslik bag'ishlaydi. Ayniqsa, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy-oilaviy an'analarni ifodalashda tilning o'rni beqiyosdir. Masalan, erkaklarning xotinlariga ism bilan murojaat qilmaslik odati kabi lingvistik ifodalar madaniy normalarni aks ettiradi. Cho'lponning uslubi realistik bo'lib, u voqealarni va qahramonlar xarakterini aniq, ishonarli tarzda tasvirlaydi. Shu bilan birga, uning uslubida chuqur psixologizm va falsafiy mushohada ham mavjud. Romanning nomi "Kecha va kunduz"ning o'zi chuqur simvolik ma'noga ega. "Kecha" zulmat, jaholat, qaramlik va azob-uqubatlarni, "Kunduz" esa yorug'lik, ma'rifat, ozodlik va baxtni anglatadi. Bu simvolika asarning asosiy g'oyasini, ya'ni jamiyatning jaholatdan ma'rifatga, qaramlikdan ozodlikka intilishini ifodalaydi. Zaynab obrazi ham milliy fojia va millatning uyg'onishi uchun ma'rifatning hayotiy ahamiyatini ramziy ma'noda o'zida mujassam etadi. Cho'lpon badiiy vositalardan, xususan, metafora, epitet, o'xshatish va jonlantirishlardan mahorat bilan foydalanadi. Uning antroponimlardan foydalanish mahorati alohida e'tiborga loyiqdir. Qahramonlarning ismlari, laqablari ularning ichki dunyosini, xarakterini va jamiyatdagi o'rnini ochib berishda muhim rol o'ynaydi. Bu Cho'lponning nafaqat yuksak adabiy iste'dodini, balki til va madaniyatga bo'lgan chuqur bilimni ham ko'rsatadi. Romaning fransuz va ingliz

tillariga tarjima qilinishi uning nafaqat milliy, balki umuminsoniy ahamiyatga ega ekanligini, Cho'lponning badiiy mahorati jahon adabiyoti miqyosida ham tan olinganligini tasdiqlaydi. Cho'lponning bu asari o'zbek adabiyotida roman janrining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shgan, keyingi avlod yozuvchilari uchun namuna bo'lib xizmat qilgan.

"Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyotida roman janrining shakllanishida muhim bosqich bo'lib, Cho'lponning yuksak badiiy mahorati va teran falsafiy mushohadasi mahsulidir. Asar XX asr boshlaridagi Turkiston jamiyatining murakkab manzaralarini, ijtimoiy adolatsizlik, jaholat va ayollar huquqsizligi kabi dolzarb muammolarni yorqin aks ettiradi. U milliy uyg'onish, ma'rifat va ozodlik g'oyalari ilgari surib, bugungi kunda ham o'zbek xalqining o'zligini anglash va adolatga intilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Cho'lponning ushbu asari umuminsoniy qadriyatlarni tarannum etuvchi nodir durdona bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jabborova, M. M. (2021). CHO'LPON ROMANLARI POETIKASI. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. O'zbekiston Milliy universiteti. – https://uzmu.uz/site/assets/files/1640/jabborova_m_m_avtoreferat.pdf
2. Xolmatova, S. M. (2022). CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA BADIY MAHORAT MASALALARI. Academic research in educational sciences, 3(1), 108-112. – <https://ares.uz/index.php/ares/article/view/1623>
3. Qurbonova, N. R. (2023). CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA MILLIY O'ZIGA XOSLIKNING BADIY IFODASI. Journal of Universal Science Research, 1(1), 1-5. – <https://journals.researchparks.org/index.php/jusr/article/view/107>
4. Jabborova, M. M. (2020). CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA BADIY-FALSAFIY TALQIN. Filologiya masalalari, (4), 12-15. – <https://elib.buxdu.uz/index.php/journals/article/view/1106>.